

HACC SÛRESİ 15. ÂYETİN ANLAŞILMASINDA ETKİLİ OLAN ÜÇ PROBLEM VE ÇÖZÜME DAİR YAKLAŞIMLAR

MUSTAFA KARA*

The Effective Three Problems in Understanding of Surah Hajj Verse 15 and Solution-Oriented Approaches

Abstract: In this article, three problems that play an active role in the understanding of the fifteenth verse of Surah Hajj are examined. These three problems are: 1. The determination of subject that is meant with the preposition of “مِنْ” that is the first word of verse. 2. The determination of subject that is meant with the preposition of “بِ”^۱. 3. Understanding of *felyemdüd bi sebebini ile's-semâi* (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) compound in the verse. Approaches of commentators with regard to solution of problem are in two ways: *i.* The Approach which is based on the reason of revelation *ii.* The Approach which is based on the context of verse. Ancient Muslim theologians and scholars embraced the idea of following up the reason of revelation because of the fact that they think the relevant verse is understood correctly by this method. As for that contemporary theologians and scholars, they have two different approaches. Some of them comment the relevant verse with regard to the reason of revelation while the

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir ABD.
[mustafakara@omu.edu.tr]

others comment with regard to the context of verse. Consequently, Muslim theologians and scholars who follow up idea of the reason of revelation about the problems as mentioned above think that it is meant Gataf and Asad tribes with the preposition of (من) and is meant the Prophet, the religion of Islam and every body who support Islamic religion with the pronoun of hû (هُ). According to Muslim theologians and scholars who embrace the idea of siyak-sibai relationship think that a hesitant person who has a belief in faith-denial limits is meant with preposition of (مِنْ) in the verse and every body who despairs of Allah's help and thinks that Allah will not give him or her sustenance is meant with the pronoun of hû (هُ) in the verse. There are different opinions about the meaning of *felyemdüd bi sebebini ile's-semâi* (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) compound in the verse between commentators. When explaining mentioned verse, different interpretations of commentators and varied criterias which are put forward show that, when considering the verses, not only the reason of revelation but also the context of them should be analyzed owing to the fact that the verses have been organized by the use of revelation.

Key Words: God, Qur'an, Surah Hajj, Support, Reason, Sky

Öz: Bu makalede Hacc Sûresi 15. âyetin anlaşılmasında etkin rol oynayan üç problem araştırma konusu yapılmaktadır. Bu üç problem şunlardır: 1. Âyetin ilk kelimesi olan *men* (من) edatı ile kimin kastedildiği. 2. Âyette geçen *hû* (هُ) zamirinin merciinin tespiti. 3. Âyetteki *felyemdüd bi sebebini ile's-semâi* (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) terkiibinin anlaşılması. Müfessirler, söz konusu problemlerin çözümüne yönelik olarak âyete sebeb-i nüzûl ve siyâk-sibâk (bağlam) eksenli olmak üzere iki şekilde yaklaşmaktadır. Kadîm ulemâ, araştırmamıza konu olan âyetin doğru biçimde anlaşılması için sebeb-i nüzûlden faydalanma yolunu benimsemiştir. Çağdaş âlimler ise âyetin anlaşılmasında ikiye ayrılmakta, bazıları nüzûl sebebine bağlı olarak, bazıları da siyâk-sibâk ilişkisinden hareketle onu yorumlamaktadır. Neticede, yukarıda sözü edilen problemlere sebeb-i nüzûl eksenli yaklaşan müfessirler, âyetteki *men* (من) edatı ile Esed ve Gatafan kabilelerinin kastedildiğini ve *hû* (هُ) zamirinin merciinin de Hz. Peygamber (s), İslâm dini veya İslâm dinine destek olan herkes olduğunu söylemektedir. Siyâk-sibâk ilişkisini esas alan âlimlere göre ise, âyetteki *men* (من) edatı ile kastedilen, iman-inkar sınırında tereddütlü bir inanca sahip olan bireydir; *hû* (هُ) zamirinin mercii de Yüce Allah'ın yardımından ümit kesen ve O'nun kendisine rızık vermeyeceğini düşünen herkeştir. Âyetteki *felyemdüd bi sebebini ile's-semâi* (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) terkiibinin anlamı hakkında ise müfessirler arasında farklı görüşler söz konusudur. Müfessirlerin bu âyeti açıklarken esas aldıkları değişik kriterler ve ortaya koydukları farklı yorumlar göstermektedir ki, âyetler anlaşılırken sebeb-i nüzûl rivayetlerine bakmanın

yanında siyâk-sibâk ilişkisinin de mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Zira Kur'ân âyetleri vahiy yoluyla tertip edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Allah, Kur'ân, Hacc Sûresi, Yardım, Sebep, Semâ

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, muhatabı da hedefi de insan olan bir mesajdır. Bu nedenle onun doğru anlaşılması, sağlıklı bir dinî hayat için son derece önemlidir. Bu konuda sahabenin zorluk çektiği hususlar bizzat Hz. Peygamber (s) tarafından giderilmiştir. Hz. Peygamber (s) sonrasında ise âlimler, Kur'ân'ın bazı âyetlerinin, hatta kelime ve harflerinin anlamları üzerinde her zaman ittifak sağlayamamışlardır. Günümüzde de durum çok farklı değildir. Bir âyeti aynı veya benzer şekilde anlamlandıran âlimler olduğu gibi aynı âyetin farklı manalara geldiğini beyan edenler de vardır. Hemen ifade edelim ki, Kur'ân'da herhangi bir çelişki bulunması imkânsızdır.¹ Problem gibi algılanan ve bir âyetin müfessirlerce değişik biçimlerde yorumlanmasına neden olan hususlar, -kanaatimizce- Kur'ân'ı anlamaya yönelik samimi çaba sarfeden âlimlerin farklı bakış açılarından kaynaklanmaktadır.

Bu kapsamda Kur'ân'da anlamı hakkında farklı görüşlerin serdedildiği âyetlerden birisi de Hacc Sûresi (مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ) 15. âyettir. Bu âyetin farklı anlaşılmasına yönelik üç problemin varlığı dikkat çekmektedir. İlki, âyetteki *men* (مَنْ) edatı ile kimin kastedildiğidir. İkincisi âyetteki *hû* (هُ) zamirinin mercüdür. Üçüncüsü ise, âyette geçen *felyemdüd bi sebebin ile's-semâi* (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) terkinin ifade ettiği anlamdır. Biz de söz konusu problemlere daha sağlıklı çözümler üretebilme adına bu makalemizde, Hacc Sûresi 15. âyetin nüzül sebebini ve bağlam (siyâk-sibâk) ilişkisini, âyette geçen *men* (مَنْ) edatı ile kimin kastedildiğini, âyetteki *hû* (هُ) zamirinin mercii ve *felyemdüd bi sebebin ile's-semâi* (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) terkinine müfessir ve

¹ Nisâ 4/82.

mütercimlerin yükledikleri anlamları tahlil edip elde edilen bulguları sonuç kısmında değerlendirmek istiyoruz.

2. Hacc Sûresi'ne Özlü Bir Bakış

Hacc Sûresi, Kur'ân'ın resmî sıralamasında 22. sırada olup adını 27. âyetindeki *el-hacc* (الْحَجَّ) kelimesinden almaktadır. Hz. Peygamber (s) döneminde de aynı isimle anıldığına dair rivayetler söz konusudur.² Hz. İbrâhîm'e Beytullah'ın yerini gösterdiği ve hac ibadeti için insanlara çağrı yapılması talimatını içerdiğinden bu şekilde adlandırıldığı da belirtilmektedir.³

Çoğu müfessirlere göre sûre, Mekkî-Medenî âyetler içermektedir. Hangi âyetlerin Mekkî, hangilerinin Medenî olduğunu tespit etmek oldukça zordur. Sûrenin ilk yirmi dört âyetinin hem konu hem de üslup açısından Mekkî sûrelerle benzerlik arz etmesinden hareketle bazı âlimler, sûrenin Mekkî sayılmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Buna mukabil, sûrenin 25-78. âyetlerinin, risaletin Medine'deki son dönemlerine tekabül ettiği ve Nûr-Münâfikûn sûreleri arasında indirildiği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Bu doğrultuda sûrenin nüzûl sırası, 103 olarak ifade edilmektedir.⁴ Zemahşerî, 19-24 arası âyetler hariç sûrenin Mekkî

² Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu't-Tefsîr", Dâru's-Selâm, Suudi Arabistan 2000, s. 398 (bab. 65, hadis no. 4741-4744); Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu't-Tefsîr", Dâru's-Selâm, Suudi Arabistan 2000, s. 1202 (bab. 54, hadis no. 7562); Ebû İsmâ'îl Muhammed b. İsmâ'îl et-Tirmizî, *es-Sünen*, "Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân", Dâru's-Selâm, Suudi Arabistan 2000, ss. 1973-74 (bab. 44, hadis no. 3168-3172).

³ Nasr b. Muhammed b. Ahmed Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Bahru'l-'Ulûm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996, c. II, s. 462.

⁴ İmâm Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân 'Ali İbn Muhammed Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994, c. V, s. 294; 'Abdullâh b. Ahmed en-Neseî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'l-Kelime't-Tayyib, Şam-Beyrut 2005, c. II, s. 426; M. İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, çev. Şaban Karataş ve diğ., Ekin Yay., İstanbul 1997, c. IV, ss. 403-404; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul 1999, c. II, s. 666; Emin Işık, "Hac Sûresi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1996, c. XIV, ss. 420-21.

olduğu kanaatindedir.⁵ Semerkandî, sûrenin Medenî olduğunu söylemektedir.⁶ Bâzergan ise, sûrenin 18-30 ve 43-68. âyetlerinin Mekke'de risaletin X. yılında, 1-17, 31-42 ve 69-78. âyetlerin Medine döneminde hicretin III. yılında indirildiğini beyan etmektedir.⁷

Sûrenin konusuna dair şunları not etmek mümkündür: Sûre, tüm insanlık ailesine genel bir hitapla başlamakta ve insanlara Rablerine karşı saygılı olmayı, duyarlı davranmayı ve sorumluluk bilinci içerisinde hareket etmeyi emretmektedir. Devamında sa'atin/kıyametin dehşeti hatırlatılmakta, öldükten sonra diriliş hakikatini kavratmak için insanın yaratılış sürecine vurgu yapılmakta ve doğadaki anlık ya da dönemlik yenilenmeler dikkatlere sunulmaktadır. Gerçek namına hiçbir bilgiye sahip olmadığı halde Allah hakkında fütursuzca ifadeler kullanan azgın kişilerin dünyada yaşayacakları rezillik ve âhirette çekecekleri can yakıcı azap gündeme getirilmektedir.

Sûrede 25. âyetle birlikte hac ve kurban konularına girilmekte, ibadet özgürlüğü öne çıkarılmakta ve Müslümanlara hicret ve düşmanla savaş, - başka bir ifade ile- düşmana karşı cihâd izni verilmektedir. İnsanlardan, geçmiş toplumların davranışları ve bu davranışlar neticesinde başlarına gelen ibretlik hadiselerden ders çıkarmaları istenmekte, peygamberlere indirilenlerin Yüce Allah'ın vahyi olduğuna vurgu yapılmakta, kainatta Yüce Allah'ın varlık ve birliğini gösteren delillere dikkat çekilmekte ve sonunda Müslümanlara misyonları hatırlatılarak sûre tamamlanmaktadır.

Hacc Sûresi'ne kısa bir bakıştan sonra şimdi de bu sûrenin araştırmamıza konu olan 15. âyeti (مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبِ إِلَى (السَّمِ آءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ

⁵ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1995, c. III, s. 138.

⁶ Semerkandî, *age*, c. II, s. 466.

⁷ Mehdi Bâzergan, *Kur'an'ın Nüzul Süreci*, çev. Yasin Demirkıran ve Melâ Muhammed Feyzullah, Fecr Yay., Ankara 1998, s. 153.

müfessir ve mütercimler tarafından iki temel kriter esas alınarak açıklanmaya çalışılmaktadır. 1. Âyetin nüzûl sebebi. 2. Âyetin siyâk-sibâk ilişkisi. Biz de bu iki kritere göre âlimlerin görüşlerini tasnif ederek araştırmamızı sürdürmek düşüncesindeyiz.

3. Hacc Sûresi 15. Âyetin Nüzûl Sebebi ve Bu Âyet Hakkında Sebebi Nüzûl Eksenli Yorumlar

Hacc Sûresi 15. âyetin nüzûl sebebi olduğuna dair kaynaklarda iki rivayet söz konusudur. Bu rivayetler şunlardır:

1. "Hz. Peygamber (s), Esed ve Gatafan kabilelerini İslâm'a davet eder. Bu iki kabile daha önce, kendilerine yiyecek temin etmeleri ve kötü davranmamaları karşılığında, İslâm'a girmek üzere Yahudilerle anlaşmışlardı için Hz. Peygamber (s)'in davetini reddederek şöyle derler: 'Biz İslâm'a giremeyiz. Çünkü Yahudilerle aramızda İslâm'a girmeme konusunda bir anlaşma vardır. Şayet biz anlaşmayı bozup İslâm'a girer, Muhammed de Allah'tan yardım görüp üstün gelemez ve zayıf kalırsa, Yahudilerle aramız açılır, onlar bize hem yiyecek vermezler hem de kötü davranırlar. Ayrıca bizi buldukları meclise de sokmazlar. Böylece hep ten perişan olur, aç kalırız.' Bunun üzerine Hacc Sûresi 14, 15 ve 16. âyetler nâzil olmuştur."⁸

2. "Bazı Müslümanlar, müşriklere çok öfkelenedikleri için, Yüce Allah'ın müşrikler aleyhine vaat ettiği azabın geciktiğini ve dolayısıyla hemen gelmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Âyet bunun üzerine nâzil olmuştur."⁹

Hacc Sûresi 15. âyeti sebab-i nüzûl eksenli yorumlayan alimlerin -

⁸ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut ty., c. XXIII, ss. 15-16; Semerkandî, *age*, c. II, s. 466; Ebu'l-Fadl Mahmûd Âlûsî, *Rûhu'l-Ma'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1985, c. XVII, ss. 126-127; Ömer Nasûhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsîri*, Bilmen Yay., İstanbul ty., c. V, s. 2209; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsîri*, Anadolu Yay., İstanbul 1987, c. VIII, s. 4001; Bedreddin Çetiner, *Esbâb-ı Nüzûl*, Çağrı Yay., İstanbul 2006, c. II, s. 612.

⁹ Râzî, *age*, c. XXIII, s. 16.

neredeysel- tamamına yakını bu âyeti birinci rivayeti esas alarak açıklamaktadırlar.

Hacc Sûresi 15. âyete dair kaynaklarda zikredilen iki nüzûl sebebini ifade ettikten sonra, şimdi de yukarıda “Giriş” bölümünde dile getirilen problemlerin aydınlatılması adına sebeb-i nüzûl eksenli değerlendirmelere geçmek istiyoruz.

Âyeti sebeb-i nüzûl eksenli yorumlayan müfessirlere göre söz konusu âyetin ilk kelimesi olan *men* (مَنْ) edatından kastedilen, Hz. Peygamber (s)’in davetine mesafeli duran Esed ve Gatafan kabileleridir.¹⁰

Âyeti aynı bakış açısıyla değerlendiren müfessirlerin bu âyetin ilk kısmında geçen *hû* (هُ) zamirinin mercii konusundaki görüşleri ise şu şekildedir:

i. Hû (هُ) zamirinden kastedilen, Hz. Peygamber (s)’dir. Bu görüş İbn Abbâs’a dayandırılmaktadır. Zira İbn Abbâs, her ne kadar âyetin metni içerisinde Hz. Peygamber (s)’in ismi geçmese de hem âyetin nüzûl sebebinden hem de “gerçek iman, ancak Yüce Allah’a ve O’nun peygamberine imandır” anlayışından hareketle zamirin mercii Hz. Peygamber (s) olduğu kanaatinde dir.¹¹

Muasır mütercimlerden Ömer Nasuhi Bilmen, Halil Altuntaş, Muzafer Şahin, Suat Yıldırım, Ali Fikri Yavuz ve Yusuf Işıcık da âyetteki *hû* (هُ) zamirinden kastedilenin, Hz. Peygamber (s) olduğu kanaatinde dirler.¹²

¹⁰ Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmî’ li Ahkâmî’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1988, c. XII, s. 16; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmî’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1988, c. X, ss. 125-128; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, sad: İsmail Karaçam ve diğ., Azim Dağıtım, İstanbul 1992, c. V, s. 477.

¹¹ Râzî, *age*, c. XXIII, ss. 15-16; Ali Arslan, *Büyük Kur’ân Tefsîri (Hulâsatü’t-Tefasir)*, Arslan Yay., İstanbul 1984, c. XI, s. 459.

¹² Bilmen, *age*, c. V, s. 2208; Halil Altuntaş ve Muzafer Şahin, *Kur’an-ı Kerim Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2011, s. 332; Suat Yıldırım, *Kur’ân’ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Feza Yay., İstanbul 1998, s. 332; Ali Fikri Yavuz, *Kur’an-ı Kerim ve İzahlı Meal-i Alisi*, Alperen Yay., Ankara 2002, s. 334; Yusuf Işıcık, *Kur’an Meâli*, Konya İlahiyat Derneği Yay., Konya 2010, ss. 253-254.

ii. *Hû* (ہ) zamirinden kastedilen, Yüce Allah'ın dinidir. Ebû 'Ubeyde ve Mücâhid bu görüştedirler.¹³

iii. *Hû* (ہ) zamirinden kastedilen, hem Hz. Peygamber (s) hem de Yüce Allah'ın dinine yardım eden herkeştir. Bu Bayraklı'nın görüşüdür. O, konu bağlamında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Âyette 'peygamber' kelimesi geçmemekte, *hû* (ہ) (o, ona) zamiri yer almaktadır. Râzî'nin ifadesine göre, âlimler bu zamirin Hz. Peygamber'e gittiği görüşündedirler. O zaman şu sorunun cevabını bulmak zorundayız: 'Yüce Allah neden 'peygamberim' demedi de 'ona' dedi?' Buna tek cevap şu olabilir: Âyet kıyamete kadar devam edeceğine, Hz. Peygamber de öleceğine göre, âyetin hükmü bizleri de kapsamına almaktadır. Yüce Allah, Kendi dinine yardım eden herkese dünya ve âhirette yardım edecektir. Bu bağlamda, 'Ey iman edenler! Siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınız üzerinde sağlam durmanızı temin eder.'¹⁴ âyetinden de hareketle Hacc Sûresi 15. âyete, Hz. Peygamber dönemini düşünerek mana verirsek 'ona' zamiri Hz. Peygamber (s)'e; Hz. Peygamber (s)'den sonraki nesilleri düşünürsek Allah'ın dinine yardım eden herkese gitmektedir, diyebiliriz. Yardımın kesintisiz yapılacağına işaret etmek için dünya ve âhret denmektedir. Bu noktada Yüce Allah, Hz. Peygamber (s)'in makamını yükseltecek, onu âhretin dehşet ve korkusundan emin kılacaktır. Bu durum, ona bu dünyada düşman olanlara pişmanlık verecek, ızdıraplarını artıracaktır. Diğer taraftan, bu dünyada Allah'ın dinine yardım edenlere de ödüller verilecek, onların hali de kâfirleri çok üzecektir."¹⁵

Sebeb-i nüzûl eksenli yorumlar kapsamında Hacc Sûresi 15. âyette geçen *hû* (ہ) zamirinin mercii ile ilgili farklı yaklaşımları dikkate aldığımızda şunları söylemek mümkündür:

- Âyetin kabule şayan nüzûl sebebi, birinci görüşü desteklemektedir. Çünkü söz konusu nüzûl sebebine göre Esed ve Gatafan kabilelerinin Hz.

¹³ Kurtubî, *age*, c. XII, s. 16.

¹⁴ Muhammed 47/7.

¹⁵ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsîri*, Bayraklı Yay., İstanbul 2004, c. XIII, ss. 46-48.

Peygamber (s)'in davetine mesafeli durdukları bir realitedir. Bu kabilelerin böyle bir yaklaşımda bulunmalarının gerekçesi ise, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber (s)'e yardım etmeyeceğini düşünmelerinden dolayı kendilerinde oluşan korku ve açlık endişesidir. Bunlar dünyevî endişeler olup geçici sıkıntılardır. İman ise, hem dünyada hem de âhirette mutluluk kaynağıdır. Hatta ahiretteki mutluluk ebedîdir. Öyle anlaşılıyor ki bu insanlar, birtakım dünyevi endişelere âhiretteki ebedî saadeti kurban etmektedirler. Bu türden menfaatperest tipler, söz konusu düşüncelerinden dolayı Yüce Allah tarafından âyette kınanmaktadır.

- Hz. Peygamber (s)'e iman etmek, Yüce Allah'a ve O'nun dinine iman etmektir. Çünkü Hz. Peygamber (s), Yüce Allah'ın izniyle O'nun dinine davet eden bir elçidir.¹⁶ Bu zaviyeden bakıldığında, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber (s)'e yardım etmesi, bizzat Kendi dinine yardım etmesi demektir. Bu durumda ilgili zamir, hem Hz. Peygamber (s)'e hem de Yüce Allah'ın dini İslâm'a dönmüş olur.

- Yüce Allah'a, Hz. Peygamber (s)'e ve onun tebliğ ettiği dine iman eden mü'min kişi, o dinin insanların kalplerinde inanca dönüşmesi, bireylerin hayatlarını tanzim etmesi ve yeryüzünde hakim olması için samimi gayret gösterir. Bu samimiyeti ortaya koyan herkese Yüce Allah dünya ve âhirette yardım eder.

- Sonuç olarak âyetteki *hû* (هـ) zamiri, her üç görüşe de ışık tutabilecek mahiyette muhteşem bir edebî sanat icra etmektedir. Bu durum, Kur'ân'ın mu'ciz kelimeler oluşunun bir sonucu olsa gerektir.

Şimdi de sebep-i nüzûl eksenli değerlendirmeler ışığında âyetin ikinci kısmında yer alan *felyemdüd bi sebebini ile's-semâi* (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) terkibine müfessir ve mütercimlerin yaklaşımlarını ifade etmek istiyoruz.

Bu noktada öncelikle *sebeb* (سَبَب) kelimesi üzerinde durmak faydalı olacaktır. Sözlükte "sövmek, çirkin/ağır sözler söylemek, dil uzatmak, lanet/beddua etmek" manalarındaki *s-b-b* (س ب ب) fiilinden türetilmiş bir

¹⁶ Ahzâb 33/46.

isim olan *sebeb* (سَبَب) kelimesi, “bir şeye ulaşmak için gerekli nedenler/faktörler, kendisiyle hurma ağacına çıkmak için ağacın tepesine bağlanıp aşağı sarkıtılan ip¹⁷, kendisi vasıtasıyla bir şeye ulaşılan şey¹⁸” anlamlarına gelmektedir. Çoğulu *esbâb* (أَسْبَاب) dır.

Kur’ân’da bu kelime fiil formunda iki kere¹⁹, isim biçiminde ise beşi tekil²⁰, üçü de çoğul²¹ olmak üzere sekiz defa kullanılmaktadır.

Şimdi ilgili âyet ve bünyesindeki *felyemdüd bi sebebin ile’s-semâi* (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) terkibine müfessir ve mütercimlerin yaklaşımlarını ele alabiliriz:

Tefsirinde âyetle ilgili detaylı bir tahlil yapan Râzî, öncelikle *felyemdüd bi sebebin ile’s-semâi* (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) terkibindeki *sebeb* (سَبَب) kelimesi ile neyin kastedildiği hususunda iki görüş nakletmektedir.

1. *Sebeb* (سَبَب) kelimesi, “ip” anlamına gelmektedir. Bu görüşü benimseyenler, *semâi* (السَّمَاءِ) kelimesini de iki farklı manada anlamaktadırlar. *i.* Evin semâsi, yani tavanı. Mukâtil ve Kelbî başta olmak üzere müfessirlerin çoğu bu görüştedir. *ii.* Gerçek anlamda semâ, yani gök. Bu görüşü savunan âlimler azınlıktadırlar. Onlar âyetin maksadının, “öfkelenen kişilerin kendilerini asmalarını sağlamak değil, öfkesinden vazgeçirip Yüce Allah’a itaate yöneltmektir”, şeklindeki bir yaklaşımla bahsedilen şey ne kadar imkânsızsa, konuyu anlatmak ve zihinlere nakşetmek o kadar kolaydır anlayışını benimsemektedirler. Binâenaleyh, ipi tavana bağlayıp intihar etmek mümkün iken, göğe bağlamak imkânsızdır.²²

¹⁷ Ebû ‘Abdirrahmân Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘Ayn*, Müessesetü’l-A’lemî, Beyrut 1988, c. VII, ss. 203-204; Ebu’l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, Dar Sâder, Beyrut 2003, c. VII, ss. 109-110; Ebu’l-Kâsım Huseyn b. Muhammed Râğîb el-İsfehânî, *Müfradâtü Elfâzı’l-Kur’ân*, Dâru’ş-Şâmiyye, Beyrut 1997, ss. 391-392; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh fi’l-Lüğâ ve’l-‘Ulûm*, Dâru’l-Hadârâtı’l-‘Arabiyye, Beyrut 1974, c. I, s. 561; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Mu’cemu Tehzîbü’l-Lüğâ*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 2001, c. I, ss. 1605-1607.

¹⁸ Kurtubî, *age*, c. XII, s. 16.

¹⁹ En’âm 6/108.

²⁰ Kehf 18/84, 85, 89, 92; Hacc 22/15.

²¹ Sâd 38/10; Mü’min 40/36-37.

²² Râzî, *age*, c. XXIII, s. 16.

2. *Sebeb* (سبب) kelimesi, “ip anlamına gelmemektedir” diyenler de bu konuda iki görüş beyan etmektedirler. *i.* Yüce Allah burada sanki şöyle demektedir: “O kişi, semâya bir sebep uzatsın. Sonra da o sebep ile mesafeyi kat etsin. Daha sonra dönüp baksın. O zaman, zannettiği şey hususunda sıkıntıya katlanmasının hiçbir şeye yaramadığını ve ticaretinde zarar ettiğini anlar.” Bu, Ebû Müslim’in görüşüdür. *ii.* Yüce Allah burada sanki şöyle demektedir: “O kişi, sayesinde göğe çıkabileceği bir sebep arasın ve böylece Yüce Allah’ın Hz. Peygamber (s)’e yapacağı yardımı kessin. Bir hile ile göğe ulaşması ve Yüce Allah’ın elçisine yardımını kesmesi mümkün mü, bir baksın. Bunun imkânsızlığını görünce, bu kişinin öfkesi de boşa çıkmış olur.”²³ Bu da Râzî’nin görüşüdür. Bu bakış açısına göre Râzî, âyetteki *sebeb* kelimesine “vesile”, *semâ* kelimesine de “gerçek anlamda gök” manası vermektedir. Muasır mütercimlerden Süleyman Ateş de söz konusu kelimelere aynı anlamları yüklemektedir.²⁴

Râzî yukarıdaki görüşünü temellendirirken “*Şayet onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse, bir delik açıp yerin dibine inerek veya bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa, durma, yap!*”²⁵ mealindeki âyete atıfta bulunmakta ve müşriklerin istedikleri mucizeler konusunda Yüce Allah’ın yardımı olmaksızın Hz. Peygamber (s)’in hiçbir şey yapamayacağına vurgu yapmaktadır.²⁶

Kurtubî, âyeti Ebû Ca’fer en-Nahhâs’tan alıntı yaparak, “Her kim Yüce Allah’ın Hz. Muhammed (s)’e yardım etmeyeceğini veya ona verilen ilâhî yardımın son bulacağını düşünüyorsa, *tavana bir ip bağlasın*, yani kendisi vasıtasıyla semâya ulaşabileceği bir çare arasın. *Sonra (onu) kessin*. Yani imkânı varsa, Muhammed’e verilen yardımın sonunu getirsin. *Sonra başvurduğu bu yöntem*, öfkelendiği şeyi (Yüce Allah’ın Hz. Peygamber (s)’e yardım edip nimet vermesinden dolayı kişide oluşan öfkeyi) giderir mi, bir baksın?”²⁷ şeklinde yorumlamaktadır. Kurtubî, terkipteki *sebeb* keli-

²³ Râzî, *age*, c. XXIII, s. 16.

²⁴ Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâlî*, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul ts., s. 332.

²⁵ En’âm 6/35.

²⁶ Râzî, *age*, c. XXIII, s. 16.

²⁷ Kurtubî, *age*, c. XII, s. 16.

mesine “ip, vesile”, *semâ’* kelimesine “tavan, gök” anlamı vermektedir. Muasır mütercimlerden Bilmen, Altuntaş ve Şahin de ilgili kelimeleri benzer şekilde anlamlandırmaktadırlar.²⁸

Taberî, Abdullah b. Abbâs, Mücâhid, İkrime, Atâ ve Katâde’den nakille âyeti, “Kim, Yüce Allah’ın peygamberine dünya ve ahirette yardım etmeyeceğine inanıyorsa, evinin tavanına bir ip bağlayıp onunla kendini assın. Sonra baksın ki, kurduğu tuzak öfkelerini giderebiliyor mu? Yani Hz. Peygamber (s)’e karşı çıkanlar, intihar edip kendini öldürseler dahi Yüce Allah’ın ona yardımını engelleyemeyeceklerdir.”²⁹ şeklinde açıklamaktadır. Muasır mütercimlerden S. Yıldırım ve Yavuz da aynı görüşü benimsemektedirler.³⁰ Görüldüğü gibi bu görüşteki âlimler, terkipteki *sebeb* kelimesine “ip”, *semâ’* kelimesine “tavan” anlamı vermektedir.

Semerkindî, âyeti şöyle anlamaktadır: “Kim dünya ve âhirette Yüce Allah’ın ona yardım etmeyeceğini düşünüyorsa, yukarı bağladığı ipe kendini asıp kesin de bir düşünsün bakalım, bu hilesi kendisini öfkelen-diren şeye engel olabilir mi?”³¹ Bu durumda *sebeb* kelimesi “ip”, *semâ’* kelimesi “yukarı” şeklinde anlaşılmaktadır.

Âyeti, “Kim dünyada ve âhirette Allah’ın ona yardım etmeyeceğini sanıyorsa, bir sebeple göğe tırmansın, sonra kesin de bir düşünsün bakalım, bu hilesi kendisini öfkelen-diren şeye engel olabilir mi?”³² biçiminde anlamlandıran İbn Kesir, *sebeb* kelimesini “vesile, kendisiyle hedefe varılan şey”, *semâ’* kelimesini de “gök” olarak değerlendirmektedir.

Âyetteki *hû* (هـ) zamirini “ona” şeklinde anlamlandıran Semerkandî ve İbn Kesir, söz konusu zamirinin merciini tam olarak açıklamamaktadırlar.

Âyete “Allah’ın peygambere dünya ve âhirette yardım etmeyeceğini

²⁸ Bilmen, *age*, c. V, s. 2208; Altuntaş ve Şahin, *age*, s. 332.

²⁹ Taberî, *age*, c. X, ss. 125-128.

³⁰ S. Yıldırım, *age*, s. 332; Yavuz, *age*, s. 334.

³¹ Semerkandî, *age*, c. III, s. 471.

³² Ebu’l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Çağrı Yay., İstanbul 1986, c. III, s. 210.

sanar kimse, hemen yukarı bir ip uzatsın, sonra (nefesini keserek kendini intihar edip) boğsun da baksın bu hilesi onu öfkeleniren şeyi giderecek mi?" şeklinde anlam veren Yazır, şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Kişiyi böyle bir zanna sürükleyen, onun Hz. Peygamber (s)'e olan kin ve kıskançlığıdır; dünya ve âhirette Allah'ın peygambere yardım edip işlerinde muvaffak kılmasını görmek istememesidir. Halbuki Allah'ın peygambere dünya ve âhiretteki yardımı o kadar kesindir ki, bunu istemeyenin hakkı, kahrından kendi kendini boğmaktır. Peygamberin ve dolayısıyla dinin zafere ulaşmasını istemeyen kimse, bu durumu dünyada görmeyi arzu etmediğine göre, intihar etsin de âhiretten bir baksın bakalım, bu hilesi kin beslediği şeyi kesin giderecek mi? Din galip gelmesin diye kurduğu tuzak ve çevirdiği oyun, gerçekleşmesi kesin olan yardıma mani olacak mı? Hayır, Allah'ın peygamberine söz verdiği yardım dünya ve âhirette şüphesiz tahakkuk edecektir."³³ Yazır bu sonuca, âyetteki *sebeb* kelimesine "ip", *semâ'* kelimesine "yukarı" anlamı vererek ulaşmaktadır.

Âyeti güncel bir bakış açısıyla ele alan ve geniş bir değerlendirme yapan Celal Yıldırım şunları not etmektedir: "Bâtıl ve küfür dörtlüyle yol alır. Hak ve fazilet emekleyerek ilerler. Küfür ve bâtılın bu şarlatanlığını ve hızını gören, Hakk'ın gücünü hesaba katamayan, geleceğinin mutlaka başarıyla dolu olduğunu idrak edemeyenler, her şeyin bittiğini, İslâm'ın yardımsız kaldığını zannederler. Bu da onların kin ve öfkelerini artırmaktan başka bir işe yaramaz. Bir bakıma manen intihar etmiş olurlar. Oysa öfkelenmeye ve kin beslemeye gerek yoktur. Çünkü bu iki duygu ile meseleler çözülmez, davalar halledilmez, gerçekler ortadan kaldırılmaz; ancak akli kullanarak, düşünüp araştırarak, sonra da birleşip anlaşarak, plânlı ve programlı hareket ederek çözüm yolları bulunur. Bir zamanlar Hz. Muhammed (s)'in etrafında az bir grup insan görüp umutsuzluğa kapılanlar olmuştu. Oysa Hz. Peygamber (s) hedefine doğru emin adımlarla yavaş yavaş ilerliyordu. Çok geçmeden büyük bir güç oluşturdu da inanmayanları şaşkına çevirdi. Günümüzde de anti İslâmî güç ve grupların, ateist ve maddecilerin dörtlüyle yol aldıklarını, ortalığı velveleye ver-

³³ Yazır, *age*, c. V, s. 477.

diklerini görenler, İslâm'dan yana ümitsizliğe kapılmakta; bazen için için öfkelenip ne diyeceğini bilememektedirler. Oysa haktan yana olanların Kur'ân'ın rahmet gölgesinde bir araya geldikleri gün, zafer mutlaka İslâm'ın olacak ve bâtıldan önce hedefine kavuşacaktır. Bu öyle bir ilâhî sünnettir ki, -şartlar gerçekleştiği gün- şaşmadan hükmünü yürütür. İşte Kur'ân bize bu sünneti çok açık ve kesin çizgileriyle bildirmektedir... Nitekim düne kadar İslâmiyet hakkında ümitlerini yitirenler, bugün onun büyük bir gelişme halinde olduğunu görünce şaşırmakta ve bunca muhalefet, düşman ve engelleyici faktörlere rağmen bu gelişmenin sır ve hikmetini bir türlü anlayamamaktadırlar. Çünkü bu insanlar Kur'ân'ı okumadıkları için ondaki hakikatleri de öğrenememektedirler."³⁴

Yıldırım'ın bu değerlendirmesi, Kur'ân âyetlerini -varsa- nüzûl sebeplerine sadık kalarak güncel bakış açısıyla okumaya ideal bir örnektir. Doğrusu bugün bu bakış açısına son derece ihtiyaç vardır.

216

OMÜİFD

Hacc Sûresi 15. âyeti sebab-i nüzûl ekseni yorumlayan âlimlerin görüşlerinden hareketle şunları ifade edebiliriz: Kur'ân evrensel bir mesajdır. Artık Yüce Allah'ın katından insanlık ailesine başka bir ilâhî mesaj gelmeyecektir.³⁵ O halde nüzûl sürecini dikkate aldığımızda, milâdî 610-632 yılları arasında ilk muhataplarıyla buluşan Kur'ân âyetleri, kuşkusuz öncelikle kendi nüzûl ortamında anlaşılacak zorundadır. Çünkü söz konusu zaman diliminde Kur'ân'ı en doğru biçimde okuyan, anlayan ve yaşayan muhteşem bir örnek vardır. O örnek, bizzat vahyin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber (s)'dir. Hareket noktasını nüzûl ortamı olarak belirledikten sonra Kur'ân'ı güncel bir dil ile okumak ve ondan güncel mesajlar çıkarmak gerekir. Kur'ân, gerçek manada ancak bu şekilde anlaşılabilir. Zira insanlık tarihi geçmiş ile bugün, hatta gelecek arasında köprü görevi üstlenen dinamik bir yapıdır. Kur'ân kıssaları bağlamında insanlık tarihine baktığımızda, benzer davranışlar sergileyen birey ve toplumların

³⁴ C. Yıldırım, *age*, c. VIII, ss. 4002-03.

³⁵ Ahzâb 33/40.

benzer sonuçlarla karşılaştıklarına şahit oluruz.³⁶ Kur'ân'ın iyi veya kötü şeklinde karakterize ettiği insanlar, dün olduğu gibi bugün de mevcuttur. Bu nedendir ki Yüce Allah, Kur'ân kıssalarından akıl sahiplerinin ibret almalarını ve benzer yanlışlıklara düşmemelerini istemektedir.³⁷ Dolayısıyla nüzûl ortamına sadık kalarak Kur'ân'ın bugün için ifade ettiği anlamı ortaya koymak, müfessirlerin en öncelikli görevlerindedir. Bu görev, Kur'ân'ın evrensel mesaj oluşunun bir gereğidir.

Bu bakış açısıyla Hacc Sûresi 15. âyet, nüzûl sebebi özelinde Yüce Allah'ın Hz. Peygamber (s), İslâm dini ve mü'minlere yardım etmeyeceğine inanan Esed ve Gatafan kabilelerine meydan okuduğu gibi, bugün de aynı düşünceye sahip olanlara meydan okumaktadır.

4. Hacc Sûresi 15. Âyetin Siyâk - Sibâk İlişkisi ve Bu Âyet Hakkındaki Bağlam Eksenli Yorumlar

Hacc Sûresi'nin ilk yirmi dört âyetinin muhtevasını dikkate aldığımızda, adeta bir konuyu alt başlıklarıyla özetler mahiyettedir. Bütünlük arz eden konuyu ve alt başlıklarını özetlemenin, araştırmamıza mevzu olan âyetin bağlamını tespit etmeye önemli katkı sağlayacağına inanıyoruz. İlgili âyetlerin ana konusunu "insanın yaratılış amacına uygun bir hayatı inşa etme ve kıyâmet gerçeği" şeklinde belirledikten sonra, alt başlıklarını şu şekilde ifade etmek mümkün gözükmektedir:

1. Yüce Allah, Kendisine karşı saygılı davranılması hususunda bütün insanları uyarmakta ve sa'at/kıyâmet gerçeğinin dehşetini gündeme getirmektedir. Bu uyarı ve kıyamet gerçeğine rağmen, şeytana uyan bazı insanların Yüce Allah hakkında bilgisizce tartıştığı, halbuki şeytanın kendisine dost olanları saptırdığı ve can yakıcı bir azaba sürüklediği dile getirilmektedir.³⁸

³⁶ Bu kapsamda Hz. Nûh kavmi için bk. Şu'arâ 26/105-122; Âd kavmi için bk. Şu'arâ 26/123-140; Semûd kavmi için bk. Şu'arâ 26/141-159; Hz. Lût kavmi için bk. Şu'arâ 26/160-175; Medyen halkı (Ashâbu'l-Eyke) için bk. Şu'arâ 26/176-191.

³⁷ Yûsuf 12/111; Hıcr 15/77; Hacc 22/46 vd.

³⁸ Hacc 22/1-4.

2. Yüce Allah, ölüm sonrası dirilişi kavratmak için insanın elementer geçmişine ve tabiattaki bazı yenilenme hadiselerine dikkat çekmektedir. Bu hakikatlerin, Yüce Allah'ın varlığını ispat eden deliller olduğuna vurgu yapılmaktadır. Nasıl ki Allah, hiçbir örnek yokken insanı yaratmıştır; öldükten sonra yaratmaya da muktedirdir.³⁹ Buna rağmen bazı insanlar, hiçbir gerçek bilgiye dayanmaksızın Allah hakkında tartışılar; fakat bu tipler, söz konusu davranışları nedeniyle dünyada rezillik, ahirette de can yakıcı bir azapla karşılaşacaklardır. Yoksa Yüce Allah, kullarına asla zulmedici değildir.⁴⁰

Bu iki maddede tanımlanan ve -bilgisizce- Allah hakkında tartışmaya girenler, inkârcı tiplerdir.

3. İnsanların bazılarının da inanıp inanmama sınırında tereddütlü bir iman içerisinde buldukları, bunların iyilikle karşılaştıklarında inanan, olumsuzluklar karşısında yüz çeviren tipler oldukları, Allah'ı bırakıp kendilerine fayda da zarar da sağlamayan şeylere yalvararak saptıkları ve böylece kötü arkadaşlar edindikleri gündeme getirilmektedir.⁴¹

4. İnanan ve inancıyla uyumlu davranışlar sergileyenlere altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Dünya ve âhirette Allah'ın yardımından ümit kesen bireyin sonu hüsrandır. Yüce Allah apaçık âyetlerini indirmiştir; O dilediğini /dileyeni hidayete erdirir.⁴²

5. Yüce Allah, insanların dünyada yaptıkları her şeye şahittir ve kıyâmet günü aralarındaki hükmünü açıklayacaktır. Tabiatta Allah'a secde eden sayısız varlık vardır ve bunlar insanlar için birer ibrettirler.⁴³

6. Yüce Allah'a inanıp inanmama konusunda iki tip insan vardır: İlki, inkârcılardır. Bunlar cehennemde ateşten elbiseler giyecek, başlarından derilerini ve iç organlarını eritecek kaynar su dökülecek, demirden

³⁹ Yâsîn 36/79.

⁴⁰ Hacc 22/5-10.

⁴¹ Hacc 22/11-13.

⁴² Hacc 22/14-16.

⁴³ Hacc 22/17-18.

kamçılarla dövülecek ve devamlı azap içerisinde kalacaklardır. İkincisi ise, inanan ve inancıyla uyumlu davranışlar sergileyen mü'minlerdir ki, bunların mükâfatı altlarından ırmaklar akan cennetlerdir; onlar orada altın ve inci takılarla süslenecek, ipekten elbiseler giyeceklerdir.⁴⁴

Görüldüğü üzere Yüce Allah, Hacc Sûresi'nin ilk yirmi dört âyetlik bölümünü adeta "insanın yaratılış amacına uygun bir hayatı inşa etme ve kıyâmet gerçeği" başlığı altında ilâhî mesajın mesânîlik⁴⁵ vasfına uygun bir anlayışla tanzim edip özgün bir biçimde işlemektedir.

Hacc Sûresi 15. âyetin siyâk-sibâk ilişkisini bu şekilde ifade ettikten sonra bağlamdan hareketle söz konusu âyetin ilk kelimesi olan *men* (من) edatı ile kimin kastedildiğini belirlemek istiyoruz.

Daha önceki âyetlere baktığımızda 3. ve 8. âyetlerde zikredilen kişilerin böyle bir düşünceye sahip oldukları ihtimali oldukça zayıftır. Zira onlar, zaten Yüce Allah'ı inkâr eden ve şeytanla dost olan tiplerdir. Dolayısıyla varlığına dahi inanmadıkları bir kudretten herhangi bir yardım beklentisi içerisinde olmaları anlamlı değildir.

Yüce Allah'a inanan ve inancıyla uyumlu davranışlar sergileyen mü'minlere gelince, böyle bir ümitsizlik onlar için de söz konusu olamaz. Çünkü onlar, Yüce Allah'ın, inananlara dünya ve âhirette çeşitli nimetler vereceğinin, dünyada verilen ve alınan her nimetin ve yaşanan olumlu-olumsuz her hadisenin kendileri için bir imtihan olduğunun bilinci içerisinde. Yine onlar inanmaktadırlar ki Yüce Allah, mü'minlere dünyada elde edeceklerinden daha değerlisini âhirette verecektir.

Geriye 11. âyette dile getirilen ve her an yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir imana sahip, adeta sınırda kulluk eden tereddütlü kişi kalmaktadır.⁴⁶ Sınırda kulluk eden bu kişinin durumu, insanın içindeki kini ve bu kinin sebep olduğu davranışları sergileyen son derece hareketli

⁴⁴ Hacc 22/19-24.

⁴⁵ Zümer 39/23.

⁴⁶ Semerkandî, *age*, c. III, s. 471; Esed, *age*, c. II, s. 666; Mustafa İslâmoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an -Gerekçeli Meal-Tefsir-*, Düşün Yay., İstanbul 2008, s. 641.

bir sahnedir.⁴⁷ Bu sahne adeta Yüce Allah'a iman noktasında güçlü bir irade ortaya koyamayan bireyin, herhangi bir sıkıntı anında yaşadığı açmazı somut bir biçimde gözler önüne sermektedir.

Diğer taraftan sınırdaki kulluk eden kişinin bazı belirgin özellikleri de vardır. Bu özellikler şunlardır: *i.* O, daima iman-küfür sınırındadır. *ii.* Bu kişi, o kadar uzak bir tanrı anlayışına sahiptir ki, ne Yüce Allah'a aracısız kulluk edeceğine aklı yatar, ne de Allah'ın kendisine yardım edeceğine. *iii.* Birtakım dünyalıkları elde etmek için Allah'a inanıp inanmama arasında gel-gitler yaşar; ama bir türlü karar veremez. Bu durum, onun kin ve nefretini gittikçe artırır. Zira sınırdaki iman etmek ya da imanla inkâr arasında sürekli gidip gelmek, kişiyi teskin ve tatmin etmez; daha da öfkelenendir. Bir başka ifadeyle, karamsarlık kaynaklı hiçbir davranış, verimli olamaz; sıkıntı ve öfkeyi artırmaktan başka bir işe de yaramaz.⁴⁸ Bu sıkıntı ve öfkeden kurtulmanın tek yolu, Yüce Allah'a karşı şüphe içermeyen bir imandır. Öte yandan Yüce Allah, insana çok yakındır;⁴⁹ hatta şah damarından bile.⁵⁰ Kul Allah'tan bir istekte bulunduğunda, şayet bu istek kişi için hayırlı ise, Yüce Allah en hayırlı zamanda onun isteğini yerine getirir. Ancak iman-inkâr sınırında tereddütlü bir inancın sahibi olan kişi, bu nimetin farkında bile değildir.

Hulasa, Hacc Sûresi 15. âyeti bağlam eksenli yorumlayan âlimlere göre, Yüce Allah'ın insana/insanlara dünya ve âhirette asla yardım etmeyeceğini düşünen ve âyetteki *men* (مَنْ) edatı ile kastedilen kişi, 11. âyette zikredilen, iman-inkar sınırında tereddütlü bir inancın sahibi olan ve bu şekilde kulluk eden bireydir.

Âyette geçen *men* (مَنْ) edatı ile kimin kastedildiğini belirledikten sonra şimdi de yine bu âyette zikredilen *hû* (هُ) zamirinin merciini tespit etmek istiyoruz.

⁴⁷ Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan Yay., İstanbul 1986, c. III, ss. 348-349; Derveze, *age*, c. IV, s. 414.

⁴⁸ Mevdûdî, *age*, c. III, ss. 350-351; İslâmoğlu, *age*, s. 642.

⁴⁹ Bakara 2/186.

⁵⁰ Kâf 50/16.

Âyeti bağlam eksenli yorumlayan âlimlere göre *hû* (هـ) zamirinden kastedilen, Yüce Allah'ın yardımından ümit kesen ve O'nun kendisine rızık vermeyeceğini düşünen herkeştir. Bu görüş İbn Abbâs'a atfedilmektedir. İbn Abbâs, zamirin âyette geçen *men* (مَنْ) kelimesine döndüğünü ifade etmektedir. Ayrıca *nasr* (نَصْر) kelimesi Arapça'da "rızık"⁵¹ anlamına da gelmektedir. Bu sefer âyet, Yüce Allah'ın yardımından ümit kesen ve kendisine rızık vermeyeceğini düşünen herkesi kapsamaktadır.⁵² Muasır mütercimlerden Esed, Ateş, İslâmoğlu ve Peker de âyetteki *hû* (هـ) zamirinin merciihinin Yüce Allah'ın yardımından ümit kesen birey/herkes olduğu kanaatindedirler.⁵³

Âyetin bağlam ilişkisi bu görüşü teyit etmektedir. Zira Yüce Allah'a iman-inkâr sınırında kulluk eden kişinin, O'nun kendisine yardım edip etmeyeceği hususunda bazı tereddütleri vardır. Âyetin ikinci kısmına bakılırsa, bu kişinin ağırlıklı kanaati, yardımın gelmeyeceği yönündedir.

Hacc Sûresi 15. âyeti bağlam eksenli yorumlayan âlimlerin bu âyetteki *felyemdü'd bi sebebin ile's-semâi* (فَلْيَمْدُودُ بِسَبَبِ إِلَى السَّمَاءِ) terkibine yaklaşımları ise şu şekildedir:

Âyeti, "Yüce Allah'ın dünya ve âhirette kendisine yardım etmeyeceğini sanan kimse göğe bir ip uzatsın da bu ipe asılsın ya da boğsun kendini. Sonra ipi kessin de yere düşsün veya nefesini kessin boğulsun. Sonra da baksın bu planı öfkesini giderecek mi?" biçiminde anlayan Mevdûdî, şunları söylemektedir: "Sıkıntı anında Allah'ın yardımından ümidini kesen biri, ışığın geleceği bütün yolları, huzur veren tüm esintileri ve bütün kurtuluş ümitlerini yitirir. Sıkıntının korkunç baskısı altına girer. İçindeki bunalım dayanılmaz hale gelir. Üstelik bunlar musibet ve bunalımın etkisini gittikçe de arttırır. Ne yazık ki, Allah'ın yardımına

⁵¹ Halîl b. Ahmed, *age*, c. VII, ss. 108-109; İbn Manzûr, *age*, c. XIV, ss. 269-271; İsfehânî, *age*, ss. 808-809; Cevherî, *age*, c. II, s. 572; Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris, *Mücmelü'l-Lüğâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986, c. III-IV, s. 870; Ezherî, *age*, c. IV, s. 3584.

⁵² Râzî, *age*, c. XXIII, ss. 15-16; Arslan, *Büyük Kur'an Tefsîri*, c. XI, s. 460.

⁵³ Esed, *age*, c. II, s. 669; Ateş, *age*, s. 332; İslâmoğlu, *age*, s. 641; Hüseyin Peker, *Son İlahi Mesaj Kur'an ve Açıklamalı Meâli*, Ceylan Ofset, Samsun 2009, s. 332.

ümit bağlanmadığı sürece musibet ve imtihanlara katlanmak mümkün değildir. Allah'a yönelip O'ndan yardım istenmedikçe kurtuluş mücadelesi vermek imkânsızdır. Karamsarlıktan kaynaklanan hiçbir hareket verimli olmaz, sıkıntıyı arttırmaktan başka bir işe yaramaz... Zihninin bu sıkıntıyla daha çok uğraşmasına, Allah'ın yardımı gelmediği için bu sıkıntıyı gidermekten aciz olmasına neden olur. O halde sıkıntıya düşenler, Allah'ın ruhundan bir soluk getiren bu esintiyi duymak için bu ışık yolunu sürekli açık bulundurmalarıdır.”⁵⁴

Dünya hayatında insan, Yüce Allah tarafından bazen nimet bazen de birtakım sıkıntılarla imtihan edilir.⁵⁵ Nimet verildiğinde şükreden mü'min kul, nimet alındığında da şükreder ve bunun bir imtihan olduğunu bilir. Nimete nankörlük eden kul ise, devamlı almaya alıştığından nimet elden çıkınca ümitsizliğe kapılır. Şükürün nimeti artıracığı, nankörlüğün ise şiddetli bir azaba davetiye çıkaracağı ise Kur'ânî bir hakikattir.⁵⁶ Öte yandan mülkün yegane sahibi olması hasebiyle, nimet elde olsa da olmasa da sığınılacak kudret Yüce Allah'tır. Bu nedenle her türlü sıkıntısını O'na arz etmek zorunda olan birey, O'nun katından gelecek rahmet ve merhamet kapılarını daima açık tutmak zorundadır. Çünkü bazı insanlar her ne kadar Yüce Allah'ı devamlı gündeminde tutamayıp birtakım itikâdî düşünce ve davranışlarıyla şirke bulaşsa da Allah, her kulunu sürekli gündeminde tutmakta ve devamlı onu koruyup gözetlemektedir.⁵⁷ Bu noktada insandan beklenen, şirkin her türlüşünden uzak bir anlayışla Yüce Allah'a kulluktur. Zaten tevhîd inancı da bunu gerektirir.

Şimdi de Hacc Sûresi 15. âyeti bağlam eksenli tercüme eden muasır mütercimlerin *felyemdiüd bi sebebin ile's-semâi* (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) terkibine yaklaşımlarını tahlil etmek istiyoruz. Bu âyetin bazı tercümeleleri şu şekildedir:

⁵⁴ Mevdûdî, *age*, c. III, ss. 348-351.

⁵⁵ Bakara 2/155; Fecr 89/15-16.

⁵⁶ İbrâhîm 14/7.

⁵⁷ Fecr 89/14.

“Kim ki Allah’ın kendisine bu dünyada da âhirette de yardım etmeyeceğini düşünüyorsa, *göğe başka bir yolla ulaşmayı denesin* de yol katesin ve böylece görsün, bakalım, bu hilesi onu sıkıntısından kurtaracak mı?”⁵⁸

“Kim Allah’ın, dünyada ve âhirette kendisine yardım etmeyeceğini sanıyorsa öfkesini gidermek için *göğe bir sebep(ip)le uzansın*, sonra (ayaklarını yerden) kessin de baksın, bu çaresi, öfkelendiği şeyi gidebilecek mi?”⁵⁹

“Her kim Allah’ın kendisine dünya ve âhirette asla (doğrudan) yardım etmeyeceğini düşünüyorsa, *bir sebebe tutunup göğe uzanıversin* ve (Allah dışında yalvardıklarıyla ilişkiyi) kessin; daha sonra görsün bu tedbiri kendisini öfkeleniren şeyin kökünü kazıyacak mı (kazımayacak mı)?”⁶⁰

“Kim dünyada da âhirette de Allah’ın kendisine yardım etmeyeceği kanaatinde ise, *talebini başka bir göksel varlığa aktarsın*. Sonra da ‘onun bu talebiyle öfkelendiği şey giderilebilmiş mi?’ dönsün baksın!”⁶¹

Muasır mütercimlerin Hacc Sûresi 15. âyete -özellikle de âyetteki *fel-yemdüd bi sebebin ile’s-semâi* (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) terkibine- yükledikleri anlamlardan hareketle şunları söylemek mümkün gözükmektedir:

- Ateş ve İslâmoğlu ilgili terkihi metnin içinde yer alan kelimelerin lügat anlamlarından hareketle tercüme etmektedirler.

- Esed söz konusu metindeki kelimelere daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşarak ilgili terkihi anlamlandırmaktadır.

- Hüseyin Peker ise, bu terkihi insanlardaki ilâhî varlık tasavvurunun mekan olarak gökte düşünülmesinden hareketle tercüme etmektedir. Zira insan çocukluk döneminden itibaren Yüce Allah’ı daha çok gökte tasavvur etmektedir. Ergenlik dönemiyle birlikte Yüce Allah’ın her yerde olduğu veya O’na mekân atfetmenin yanlışlığı anlaşılmaya başlansa da O’nun gökte tasavvur edildiğine dair algılar insanlar arasında son derece

⁵⁸ Esed, *age*, c. II, s. 669.

⁵⁹ Ateş, *age*, s. 332.

⁶⁰ İslâmoğlu, *age*, s. 641.

⁶¹ Hüseyin Peker, *Son İlahi Mesaj Kur’an*, s. 332.

yaygındır.⁶²

Kur'ân'da ifade edildiğine göre, Yüce Allah'a gerçek anlamda inmayan kul, Allah dışında, yine O'nun yarattığı başka varlıklardan medet ummakta, karşılaşılabileceği sorunları bu araçlarla halletme yoluna yönelmektedir.⁶³ Bu varlıklar da genel olarak semada bulunan varlıklardır. Nitekim Hz. İbrâhîm'in putperest kavmi ile giriştiği tevhîd mücadelesinde üzerinde durduğu örnekler, bireylerin tapıp kulluk ettikleri yıldız⁶⁴, ay⁶⁵ ve güneştir.⁶⁶ Kur'ân'da Sebelilerin güneşe taptıkları⁶⁷ beyan edilmektedir. Yine Mekke müşriklerinin gökte bir tanrı olduğuna inandıkları zikredilmektedir.⁶⁸

Hemen ifade edelim ki, Yüce Allah'a mekân atfetmek doğru değildir. Ancak Kur'ân'da Yüce Allah'ın gökte bulunduğuna işaret eden, "O, gökte de ilâh olandır; yerde de ilâh olandır.⁶⁹ O, göklerde de yerde de Allah'tır.⁷⁰ Göktekinin⁷¹ sizi şiddetle sarsılacağı zaman yerin dibine batırmasından güvende misiniz? Yoksa göktekinin başınıza taş/bela kasırgası yağdırmasından güvende misiniz?⁷²" mealinde âyetler söz konusudur. O halde bu âyetler nasıl anlaşılmalıdır? Sözü edilen âyetler, Yüce Allah'ın mecazî olarak gökte olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu kapsamda ilgili âyetler, Yüce Allah'ın bulunduğu mekânı değil, insanlar üzerindeki ulaşılmaz güç ve kudretini ve sahip olduğu makamı ifade etmektedir.⁷³

⁶² Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1983, s. 177; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay., İstanbul 2003, s. 101.

⁶³ Hacc 22/12.

⁶⁴ En'âm 6/76.

⁶⁵ En'âm 6/77.

⁶⁶ En'âm 6/78.

⁶⁷ Neml 27/24.

⁶⁸ Semerkandî, *age*, c. III, s. 476.

⁶⁹ Zuhruf 43/84.

⁷⁰ En'âm 6/3.

⁷¹ *Gökteki* ifadesinden kastedilenin "Yüce Allah" olduğuna dair görüşler için bk. Taberî, *age*, c. XXIX, s. 7; Zemahşerî, *age*, c. IV, s. 568; Râzî, *age*, c. XXX, s. 70; Semerkandî, *age*, c. III, s. 476.

⁷² Mülk 67/16-17.

⁷³ Mehmet Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsiri*, Düşün Yay., İstanbul 2012, c. IV, ss. 60-62.

Ayrıca Yüce Allah'ın kullara şah damarından daha yakın olması,⁷⁴ kişi ile kalbi arasına girebilmesi⁷⁵ ve insanlar nerede ise Allah'ın da onlarla beraber orada bulunması⁷⁶ gibi âyetler, Yüce Allah'ın mekandan münezzehtir olduğunun ve her an her yerde bulunduğunun göstergesidir.

İşte 15. âyette, insanların -özellikle- inanç bağlamında iltifat ettikleri bu varlıklara gönderme yapılarak Yüce Allah'ın dışında yalvarıp yakarılan hiçbir şeyin, hiçbir sorunu çözemeyeceğine, bırakın başkasına yarar sağlamayı, kendisine bile bir fayda temin edemeyeceğine vurgu yapılmakta, bireyin kendisini şirk ve küfre götüren böyle bir inanca sahip olmasının olumsuz sonuçlarına ve bu çabanın beyhude bir gayret olduğuna dikkat çekilmektedir. Zımnen, Yüce Allah dışında tapılan veya O'nunla ilişkileri düzenlesin diye aracı kılınan her şeyin aslında Allah ile ilişkileri kuvvetlendirmede, tam aksine kestiği vurgulanmaktadır. Buradan hareketle diyebiliriz ki Yüce Allah, araştırmamıza konu olan Hacc Sûresi 15. âyette, Kendisinin dışındakilerden yardım beklentisi içerisinde olanlara bu beklentinin yersizliğine dair meydan okumaktadır.

Bize göre Hacc Sûresi 15. âyet, bir tehdî (meydan okuma) âyetidir. Bu çerçevede âyetin ikinci kısmında yer alan *felyemdüd bi sebebin ile's-semâi* (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) terkinin, daha evrensel bir okumaya tabi tutulması gerektiğini düşünüyoruz. Bu nedenle âyetin ikinci kısmını, “*evin tavanına bir ip bağlasın, intihar etsin*” şeklindeki bir anlamlandırmanın, meydan okuma için yeterli olmadığı kanaatindeyiz. Zira evin tavanına ip bağlayıp hayatına son vermek imkân dahilindedir. Ancak göğe ip bağlamak imkânsızdır. Unutmamak gerekir ki, bahsedilen şey ne kadar imkânsızsa, konuyu anlatmak ve zihinlere işlemek o kadar kolaydır. Öte yandan burada amaç, öfkelen kişiyi öfkesinden vazgeçirip Yüce Allah'a itaate yönlendirmektir; yoksa hayatına son verdimen değıldir. Râzî'nin, âyetteki *sebeb* (سَبَب) kelimesini “ip”, *semâ'* (السَّمَاءِ) kelimesini de “gerçek anlamda gök” şeklinde tanımlayan yaklaşımı tahlil ederken aktardığı

⁷⁴ Bakara 2/186; Kâf 50/16.

⁷⁵ Enfâl 8/24.

⁷⁶ Hadîd 57/4.

ikinci görüş, bu kanaatimizi desteklemektedir.

Her ne kadar Yüce Allah mekândan münezzehtir olsa, O'nun gökte olduğu şeklinde anlaşılabilir âyetler mecâzî olarak yorumlansa da insanların zihninde ilâhî varlık tasavvurunun gökte mekan tuttuğu anlayışının hakim olduğu bir realitedir. Zaman zaman insanların itikâdî anlayışlarına da hükmeden bu düşünceden dolayı bireyler, kısmen ya da tamamen Yüce Allah dışındaki varlıklardan medet ummakta ve ortaya güneşe, aya, yıldız tapanlardan müteşekkil bir toplum çıkmaktadır. İşte bu âyet, böyle bir inanın ne denli yanlış olduğunu, kainatta var olan her şeyin Yüce Allah tarafından yaratıldığını, onların bırakın insanlara fayda sağlamayı, kendilerine bile yararlarının dokunamayacağını vurgulamaktadır.

Sonuç

Hacc Sûresi 15. âyetin araştırma konusu yapıldığı bu makalede şu sonuçlara ulaşılmıştır:

226

OMÜİFD

- Hacc Sûresi 15. âyetin müfessirlerce değişik biçimde anlaşılmasının temel sebebi, söz konusu âyetin farklı şekilde yorumlanmaya imkân tanıyan bir metne sahip olmasıdır. Bu durum âyetteki; *men* (مَنْ) edatı ile kimin kastedildiği, *hû* (هُ) zamirinin merciinin tespiti ve *felyemdüd bi sebebin ile's-semâi* (فَلْيُعَذِّدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) terkinin anlaşılması olmak üzere üç farklı problem ortaya çıkarmaktadır.

- Müfessirler ilgili âyeti yorumlarken, sebep-i nüzûl ve siyâk-sibâk (bağlam) ilişkisi olmak üzere iki kriteri esas almışlardır. Bu kapsamda kadîm ulemâ, âyetin doğru biçimde anlaşılması adına çözümü zorunlu olan problemlere sebep-i nüzûl eksenli bir tavırla yaklaşmaktadır. Çağdaş âlimler ise bu konuda ikiye ayrılmakta; bir grubu nüzûl sebebine bağlı olarak âyeti yorumlarken, diğer bir grubu da siyâk-sibâk ilişkisinden hareketle onu tahlil etmektedir.

Müfessirlerin bu âyeti iki kısımda anlamlandırdıkları görülmektedir. Bu doğrultuda sebep-i nüzûle dair rivayetleri esas alan âlimler, söz konusu âyetin ilk kısmını genellikle, "*Her kim dünyada ve âhirette Yüce Allah'ın*

Hz. Peygamber (s)'e /İslâm dinine /İslâm dinine destek olan her kişiye yardım etmeyeceğine inanıyorsa" şeklinde anlamlandırmaktadırlar. Bağlam ilişkisine göre âyeti anlamlandırmayı tercih eden çağdaş âlimler ise, âyetin birinci kısmını, "*Her kim dünyada ve âhirette Yüce Allah'ın kendisine yardım etmeyeceğine inanıyorsa*" biçiminde yorumlamaktadırlar. Netice olarak, yukarıda sözü edilen problemlere sebep-i nüzûl eksenli yaklaşan müfessirler, âyetteki *men* (مَنْ) edatı ile Esed ve Gatafan kabilelerinin kastedildiğini ve *hû* (هُ) zamirinin merciinin de Hz. Peygamber (s), İslâm dini veya İslâm dinine destek olan herkes olduğunu söylemişlerdir. Bağlamı esas alan âlimlere göre ise, âyetteki *men* (مَنْ) edatı ile kastedilen, iman-inkar sınırında tereddütlü bir inanca sahip olan bireydir; *hû* (هُ) zamirinin merci de Yüce Allah'ın yardımından ümit kesen ve O'nun kendisine rızık vermeyeceğini düşünen herkeştir.

- Müfessirlerin çoğu, âyetin *felyemdüd bi sebebin ile's-semâi* (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبِ إِلَى) kısmını ilgili terkiple geçen kelimelerin birincil anlamlarına sadık kalarak, "*semâya/tavana/yukarıya bir ip bağlasın/uzatsın*" şeklinde anlamaktadır. Bazı âlimler de metindeki kelimelerin anlam dünyasını biraz daha geniş tutarak bu terkibi, "*göğe başka bir yolla ulaşmayı denesin, göğe ulaşacak bir çare arasın, bir sebebe tutunup göğe uzanıversin*" biçiminde değerlendirmektedirler. İnsanlardaki ilâhî varlık tasavvurunun mekân olarak gökte düşünülmesinden hareketle Peker, söz konusu terkibe, "*talebini başka bir göksel varlığa aktarsın*" anlamını vermektedir. Bu değerlendirmeler ışığında Hacc Sûresi 15. âyeti şu şekilde tercüme etmek mümkün gözükmektedir:

Her kim dünyada ve âhirette Yüce Allah'ın Hz. Peygamber (s)'e /kendisine /İslâm dinine /İslâm dinine destek olan her kişiye yardım etmeyeceğine inanıyorsa, (her türlü) isteğini (Allah'ın dışında) başka bir semâi varlığa ilet sin. Sonra da (Allah ile ilişkisini) kessin. Baksın bakalım, bu tercihi, kendisini öfkelen diren şeyi giderebilecek mi?

Son olarak, yukarıda da dile getirdiğimiz gibi bu âyet bir tehdidî (meydan okuma) âyettir. Nüzûl sebebi özelinde Esed ve Gatafan kabilelerine meydan okuyan bu âyet, siyâk-sibâk ilişkisi bağlamında da Yüce

Allah'a sınırdan kulluk eden, O'nun kendisine dünya ve âhirette yapacağı yardımdan ümidini kesen ve her an yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bir inanca sahip olan herkese meydan okumaktadır.

Bu araştırmadan hareketle bir de öneride bulunmak istiyoruz:

Hacc Sûresi 15. âyetin müfessirlerce farklı kriterler esas alınarak değişik biçimde yorumlanması, âyetleri açıklarken sebep-i nüzûl rivayetlerine bakmanın yanında siyâk-sibâk ilişkisinin de mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir. Çünkü Kur'ân âyetleri vahiy yoluyla tertip edilmiştir.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerîm.

Altuntaş, Halil ve Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2011.

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Mahmûd, *Rûhu'l-Ma'ânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, Beyrut 1985, c. XVII.

228

OMÜİFD Arslan, Ali, *Büyük Kur'ân Tefsîri (Hulâsatü't-Tefasir)*, Arslan Yay., İstanbul 1984, c. XI.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul ts. Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsîri*, Bayraklı Yay., İstanbul 2004, c. XIII.

Bâzergan, Mehdi, *Kur'ân'ın Nüzul Süreci*, çev. Yasin Demirkıran ve Melâ Muhammed Feyzullah, Fecr Yay., Ankara 1998.

Bilmen, Ömer Nasûhi, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsîri*, Bilmen Yay., İstanbul ty., c. V.

Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'u's-Sahîh, "Kitâbu't-Tefsîr"*, Dâru's-Selâm, Suudi Arabistan 2000.

Cevherî, İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâh fi'l-Lüğâ ve'l-'Ulûm*, Dâru'l-Hadâratî'l-'Arabîyye, Beyrut 1974, c. II.

Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzûl*, Çağrı Yay., İstanbul 2006, c. II.

Derzeze, M. İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, çev. Şaban Karataş ve diğ., Ekin Yay., İstanbul 1997, c. IV.

Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul 1999, c. II.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Mu'cemu Tehzîbü'l-Lüğâ*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2001, c. IV.

Halîl b. Ahmed, Ebû 'Abdirrahmân, *Kitâbü'l-'Ayn*, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrut 1988, c. VII.

- Işıcık, Yusuf, *Kur'an Meâli*, Konya İlahiyat Derneği Yay., Konya 2010, ss. 253-254.
- Işık, Emin, "Hac Sûresi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1996, c. XIV, ss. 420-21.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed, *Mücmelü'l-Lüğâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986, c. III-IV.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Çağrı Yay., İstanbul 1986, c. III.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, Dar Sâder, Beyrut 2003, c. XIV.
- İbnü'l-Cevzî, İmâm Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân 'Ali İbn Muhammed, *Zâdü'l-Mesîr fi 'Ilmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, Beyrut 1994, c. V.
- İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed Râğîb, *Müfradâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şâmiyye, Beyrut 1997.
- İslâmoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'ân –Gerekçeli Meal-Tefsir-*, Düşün Yay., İstanbul 2008.
- Kurtubî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmî' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, Beyrut 1988, c. XII.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan Yay., İstanbul 1986, c. III.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu't-Tefsîr", Dâru's-Selâm, Suudi Arabistan 2000.
- Nesefî, 'Abdullâh b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'l-Kelime'ti't-Tayyib, Şam-Beyrut 2005, c. II.
- Okuyan, Mehmet, *Kısa Sûrelerin Tefsiri*, Düşün Yay., İstanbul 2012, c. IV.
- Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay., İstanbul 2003.
- _____, *Son İlahi Mesaj Kur'an ve Açıklamalı Meâli*, Ceylan Ofset, Samsun 2009.
- Râzî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *Mefâtihu'l-'Gayb*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, Beyrut ty., c. XXIII.
- Semerkandî, Nasr b. Muhammed b. Ahmed Ebu'l-Leys, *Bahru'l-'Ullûm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996, c. II.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1988, c. X.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, "Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân", Dâru's-Selâm, Suudi Arabistan 2000.
- Yavuz, Ali Fikri, *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meal-i Alisi*, Alperen Yay., Ankara 2002.
- Yavuz, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1983.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad: İsmail Karaçam ve diğ., Azim Dağıtım, İstanbul 1992, c. V.
- Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, Anadolu Yay., İstanbul 1987, c. VIII.
- Yıldırım, Suat, *Kur'ân'ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Feza Yay., İstanbul 1998.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidı't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, c. III, IV.

